

Prva faza Mostarske operacije i zauzimanje Širokoga Brijega

Prva faza Mostarske operacije obuhvaća borbe za Široki Brijeg, Ljubuški i Čitluk. U području Široki Brijeg – Knešpolje nalazilo se oko 6000 njemačkih i hrvatskih vojnika iz 370. puka 369. legionarske divizije, 1. i 2. domobranska bojna, 2. ustaška bojna i druge postrojbe. Colić ističe da su najjače „neprijateljske“ utvrđene točke u Širokome Brijegu bile samostan s gimnazijom, Duhanska stanica i Cigansko brdo. [\[1\]](#)

Zadatak 26. divizije bio je napadati smjerom Kočerin – Široki Brijeg – Knešpolje i osigurati jednom brigadom smjer do Rakitna. Deveta divizija trebala je jednom brigadom obuhvatiti Široki Brijeg s jugoistoka i izbiti u Knešpolje, a drugom brigadom osigurati lijevi bok 26. divizije. Artiljerijska i tenkovska brigada podražavale su napad 26. divizije, napad 19. divizije s 12. brigadom 29. divizije s južne strane smjerom Čitluk – Varda – Mostar te napad 29. divizije na Nevesinje i Blagaj s istočne strane i ulazak u Mostar. Jedan od ciljeva ovakvoga plana bio je izbijanje u područje Knešpolja (1., 2., 3., 11. i 12. dalmatinska brigada), presijecanje odstupnice prema Mostaru te uništavanje i zarobljavanje hrvatskih i njemačkih postrojba u Širokome Brijegu.

Dana 6. veljače 1945. u sedam sati 1., 11. i 12. dalmatinska brigada te 1. tenkovska brigada krenule su u napad. Na smjeru Kočerin – Široki Brijeg, gdje su napadale 1. dalmatinska i 1.

tenkowska brigada, postignut je određen uspjeh, no obrana nije probijena. Manevar 12. brigade 26. divizije te 2. i 3. brigade 9. divizije dao je bolje rezultate pa su te postrojbe brzo izbile u područje Knešpolja i odsjekle odstupnicu prema Mostaru. Doznajući da se njemačke postrojbe u Širokome Brijegu nalaze u okruženju, Nijemci iz Mostara šalju pojačanje, a poslani bataljun probija crte obrane 2. dalmatinske brigade i spaja se sa svojim postrojbama u Širokome Brijegu. Postrojbe VIII. korpusa morale su odstupiti iz Knešpolja. Napad je nastavljen 7. veljače. Iako je plan napada ostao isti, u borbu su uvedene svježije tenkovske i pješadijske snage. Drugi napad 26. divizije s 1., 11. i 12. brigadom, podržan tenkovima, na Široki Brijeg dao je bolje rezultate. Njemačke i hrvatske postrojbe zbijene su na manji prostor te su se uz osjetne gubitke izvukle i 8. veljače postavile novu crtu obrane na Mikuljači i Jastrebinke.

Istodobno je 19. divizija, pojačana 12. brigadom 29. divizije, djelovala južno od Mostara, između Mostarskoga blata i Neretve. Na lijevoj strani Neretve 11. brigada 29. divizije izvršila je snažan pritisak na Konjic, a 14. brigada prodrla je u podnožje Veleža. U međuvremenu su se 10. i 13. brigada 29. divizije, s jednim tenkovskim bataljunom i artiljerijskim divizionom, prikupljale radi napada na Nevesinje, Bunu i Blagaj.

Nakon zauzimanja Širokoga Brijega postrojbe 9., 19. i 26. divizije izbile su pred Mostar, i to na položaje pred Vartu, Mihuljaču, Jastrebinke, Vasinu kosu, Gradinu i Lukovaču. Od 8. do 12. veljače izvršeno je pregrupiranje i priprema postrojba za napad na Mostar.

3. Djelovanje 11. dalmatinske brigade i zauzimanje širokobriješkoga samostana

Dana 30. siječnja 1945. godine 11. brigada dobila je od Štaba 26. divizije zadatak da odmah počne prebacivati snage na pravac Split – Gradac – Vrgorac kamo su njezini bataljuni stigli 31. siječnja i 1. veljače.

U to vrijeme postrojbe 4. brigade već su uspostavile bojišnicu na rijeci Trebižat te osiguravale smjer Ljubuški – Crveni Grm – Vrgorac. Prvi i četvrti bataljun 11. brigade upućeni su 31. siječnja u Vitinu gdje su uspostavili kontakt s bataljunom Narodne obrane (KNOJ) koji je na tome pravcu zatvarao pristup naselju. Do 3. veljače na područje oko Vitine pristigli su 2. i 3. bataljun 11. brigade. Istodobno su se na lijevoj obali Neretve oko Počitelja okupili dijelovi 29. hercegovačke divizije, postrojbe KNOJ-a i dio 1. tenkovske brigade s ukupno 3000 vojnika.

[>>Tajna masovne grobnice u Vrgorcu: Partizanski egzekutori ubili i dvije trudnice u visokom stadiju trudnoće](#)

Hrvatske oružane snage napuštaju 3. veljače Čaplinu [2] i povlače se smjerom Čitluk – Mostar, a istoga dana naselje zauzimaju 12. hercegovačka brigada i brigada KNOJ-a uz djelomičnu pomoć 13. hercegovačke brigade. U Gabeli je ubijen don Martin Krešić,

[3]

a sljedećega dana u Čaplini su likvidirani župnik fra Petar Sesar

[4]

i časna sestra Regina Milas

[5]

[>>Tajna mučkog ubojstva fra Petra Sesara napokon može biti razriješena](#)

Postrojbe 4. brigade prelaze 4. veljače Trebižat i u 12 sati ulaze u Ljubuški iz kojega se povlače Hrvatske oružane snage, a s njima i, kako navodi Krek, veći broj svećenika uključujući i one čija su se imena nalazila na popisu za likvidaciju. Štoviše, Krek ističe da su nakon ponovnoga zauzimanja Čapljine i Ljubuškoga jugoslavenske vlasti smatrale prvom dužnosti likvidirati franjevce, pa čak i one čija se imena nisu nalazila na popisu sastavljenome u listopadu. [6] Prema Obavještajnom dnevnom pregledu OZN-e od 8. veljače 1945. s područja Čapljine i Ljubuškoga prema Mostaru povuklo se oko 60% stanovništva.

[7]

Dana 4. veljače u Kočerin je stigla 1. brigada. Treća prekomorska brigada osiguravala je smjer Rakitno – Vukojevo – Izbično. Istoga dana Štab 11. brigade dobio je naredbu od Štaba 26. divizije da odmah izvrši pokret smjerom Vitina – Lipno – Buhovo i razmjesti se na širem

području sela Buhovo te organizira napad s južne strane na Široki Brijeg. Prema zapovjedi Štaba 26. divizije glavni udar trebao je biti izveden jednom brigadom smjerom Kočerina – Široki Brijeg, dvije brigade trebale su okružiti Široki Brijeg s juga i sjevera, a jedna brigada upućena je u smjeru Rakitna radi osiguranja lijevoga boka od eventualnoga napada. Djelovanje na glavnome pravcu preko Kočerina preuzela je 1. brigada pojačana jednom tenkovskom četom 1. tenkovske brigade. Na lijevome obuhvatnom sjevernom smjeru napadala je 12. brigada koja po izbujanju u Široki Brijeg jednim bataljunom ofenzivno djeluje prema Knešpolju. Južnim pravcem napadala je 11. brigada smjerom Buhovo – Turčinovići – Pribinovići – Široki Brijeg (samostan). Treća prekomorska brigada dobila je naredbu da izbije na prostor sela Ljubotići kako bi spriječila eventualni napad iz smjera Rakitna. Na desnome krilu djelovala je i 3. brigada 9. divizije, a na lijevome 2. brigada 9. divizije.

Osobito važni ciljevi partizanske artiljerije bili su samostan u Širokome Brijegu, raskrižje putova, k. 451 i Cigansko brdo. [8] U međuvremenu su s Visa stigla dva bataljuna 13. dalmatinske brigade sa Štabom brigade koji su ubačeni u borbeni poredak 9. divizije, na desnome krilu 11. brigade. Štab 11. brigade izvršio je 5. veljače 1945. izviđaj i donio odluku o napadu na Široki Brijeg. Po divizijskoj zapovijedi brigada je dobila zadatak da likvidira „neprijateljske“ položaje u širem prostoru zgrada samostanskoga kompleksa i gimnazije. [9]

Dijelovima borbenoga poretka dani su sljedeći zadatci: - 4. bataljun – napad smjerom Škegri – Gorica – Pribinovići (seoska škola) - 2. bataljun – napad smjerom Medići – Jelinjak – k. 345, zadatak: likvidirati samostan - 1. i 3. bataljun dobili su zadatak da nastupaju za 4., odnosno 2. bataljunom kao rezerva Središte brigadne veze smješteno je u selu Medići. U brigadnoj odluci precizirano je da će artiljerija u početku napada tući samostan u Širokome Brijegu, a ostale ciljeve prema zahtjevima partizanskih postrojba. Iz navedene zapovijedi jasno je da je glavni cilj napada bio franjevački samostan i njegove zgrade, a zadatak likvidacije samostana dobio je 2. bataljun 11. brigade.

Prema jugoslavenskoj literaturi u dobro utvrđenome samostanu, gimnaziji i konviktu branili su se pripadnici 370. puka i dijelovi jedne ustaške bojne, odnosno vjerojatno oko 250 vojnika. [10] Sibe Kvesić navodi da su ustaše i franjevci pretvorili samostansku zgradu u Širokome Brijegu u snažnu utvrdu u čijem su dvorištu bili iskopani rovovi i postavljena minska polja, a samostanski

prozori pretvori u puškarnice.

[\[11\]](#)

Nikola Anić ističe da je otpor bio vrlo jak, posebno na visoravni kod samostana, oko kojega su se nalazile postavljene mine i visoka žičana ograda te da je sam samostan rabljen u vojne svrhe, a nedaleko njega nalazilo se i topništvo.

[\[12\]](#)

Rako i Družijanić spominju i protutenkovski čvor organiziran prema Kočerinu.

[\[13\]](#)

Nakon bombardiranja izvršenih između 1. i 5. veljače 1945. franjevačka gimnazija i konvikt te nekoliko civilnih zgrada bili se teško oštećeni. Po navodima fra Bazilija Pandžića crkva je pogođena 296 puta. [\[14\]](#) U noći s 5. na 6. veljače 1945. godine 2. i 4. bataljun 11. brigade krenuli su u napad na Široki Brijeg. Do svanuća je 4. bataljun izbio neposredno pred minska polja i žičane prepreke pred zgradama samostanskoga kompleksa, a 2. bataljun ovladao je selom Mokro. Četvrti je bataljun s dvijema četama (1. i 3.) pokušao upasti u samostan, no napad nije uspio zbog postavljenih minskih polja. Pokušaji 2. bataljuna da se probije dublje od crte sela Pribinovići ostali su neuspješni. Na desnome krilu brigade 3. brigada zauzela je selo Uzarići i preuzela čišćenje područja Jare – Uzarići – Turčinovići, a 1. brigada nije uspjela ući u Široki Brijeg iz smjera Kočerina. Dvanaesta brigada zauzela je sela Čavar i Dubravu, ali je bila prisiljena povući se na položaje Lončar – Mosor. Toga dana odustalo se od juriša na Široki Brijeg. Istoga dana 2. brigada zauzela je položaj G. Gradac – Mostar, nastavila napad na položaj Mikuljača – Polog – Goranci – Bogodol i izbila u područje Knešpolja. Treća je brigada zanoćila na crti Ljuštica – Turčinovići. U međuvremenu je 19. divizija, pojačana 12. hercegovačkom brigadom, očistila okolna sela od postrojba Hrvatskih oružanih snaga i muslimanske milicije te izbila na crtu Kruševo – Ljuti Dolac – Biograci.

[\[15\]](#)

U razdoblju između 6. i 8. veljače 1945. na širem prostoru Uzarića ubijeno je 30-ak civila. Uoči napada na Široki Brijeg u selu Turčinovići (Uzarići – Knešpolje) razmjestila se 3. brigada [\[16\]](#), a u selu Jare (Uzarići) 13. brigada.

[\[17\]](#)

Zovko dalje ističe da se 3. brigada 7. veljače iz Uzarića premjestila u Knešpolje gdje je nastavila činiti zločine nad civilnim stanovništvom.

[\[18\]](#)

U zaseoku Solde ubijeno je troje ljudi, a 40-ak osoba, 10 civila, navodno iz Čitluka,

[\[19\]](#)

sa zarobljenim njemačkim vojnicima, likvidirani su i zakopani u Barbarića ogradi. Istog je dana likvidirano i 10 širokobrijeških civila te 7 stanovnika sela Dužice.

[\[20\]](#)

Kao jednoga od počinitelja zločina Zovko navodi Dušana Romca, rodom iz sela Glavice kod Sinja.

[\[21\]](#)

Tijekom dana (6. veljače) partizanska artiljerija tukla je zgrade samostanskoga kompleksa, a tenkovi su osobito uspješno gađali zvonik i zgradu konvikta. Zgradu gimnazije najvjerojatnije su zapalili zrakoplovi ili artiljerija.

[\[22\]](#)

U međuvremenu je na području Grabove Drage likvidirano 14 civila, i to: Ivan Bošnjak, Ivan Bošnjak, Ivan Bošnjak, Jure Bošnjak, Jure Bošnjak, Marko Bošnjak, Andrija Bošnjak, Grgo Bošnjak, Jure Ćubela, Stanko Ćubela, Marijan Ćubela, Petar Ćubela, Stojan Marić i Marko Marić. [\[23\]](#) U trenutku počinjenja zločina na tom se području nalazio 4. bataljun 2. brigade 9. divizije, a tijekom borba u pomoć mu je došao i 2. bataljun iste brigade. [\[24\]](#)

Nakon pregrupiranja postrojba 2. brigade područje kod Grabove Drage nadzirali su njezin 4. i 5. bataljun koji su područje na crti Grabova Draga – Vodeni Brijeg – Goranci „očistili“ od mjesnih ustaša i milicije te konačno zauzeli položaj Goranci – Odolj. Istoga dana te su se postrojbe u Gorancima sukobile s kolonom od oko 600 pripadnika Hrvatskih oružanih snaga. U međuvremenu je u području sela Gradac, nedaleko Grabove Drage, ostao u rezervi brigade 1. bataljun. Tijekom borbi 6. veljače 3. bataljun morao se povući sa sektora Rokići prema sektoru Grabova Draga. Štab 2. brigade izvukao je svoje snage natrag na crtu Metkovići – Radeljkovina – Grabova Draga, dok je 2. bataljun ostao isturen u Pologu. Hrvatske oružane snage usmjerile su svoje djelovanje prema jugu preko Grabove Drage iza leđa 2. bataljuna. U toj je situaciji Štab 2. brigade nastojao zadržati hrvatske postrojbe sa smjera Grabova Draga s 1. bataljunom, a zatim ih napasti s 3. i 4. bataljunom. Borba u dolini trajala je dva sata, a Hrvatske oružane snage uspjele su se probiti u smjeru Grabova Draga – Gornji Gradac – Donji Gradac. Zbog zamora i nedostatka streljiva postrojbe 2. brigade izvučene su tijekom noći 6./7. veljače 1945. na položaj Polog – Grabova Draga – Radeljkovina – Gornji Gradac – Gostuša. [\[25\]](#) U noći 6./7. veljače izvršene su pripreme za napad na Široki Brijeg.

Da bi 9. divizija mogla što energičnije i nesmetano nastupati prema Knešpolju i Dubravi,

naređeno je da jedna brigada 19. divizije krene smjerom Uzarići – Knešpolje i osigura mostobran na Lištici, a druga brigada 19. divizije trebala je sudjelovati u napadu 12. brigade 29. Divizije smjerom Kruševo – Mostar. Osim toga jedna brigada 9. divizije morala je prodrijeti sjeverno do Knešpolja, povezati se s 12. brigadom 29. divizije te hrvatskim i njemačkim postrojbama presjeći odstupnicu prema Mostaru. Napad je nastavljen rano ujutro 7. veljače, a zapovjednik 11. brigade major Ivan Guvo naredio je 2. i 4. bataljunu da nastave zadanim smjerom. Štabu 3. bataljuna naređeno je da na spoju 2. i 4. bataljuna uputi u napad jednu četu. Štab 1. tenkovske brigade donosi odluku da na smjeru napada 11. brigade ubaci u borbu svoj 3. bataljun iz rezerve smjerom sela Jozić – Pribinović – samostan. Opći napad započeo je u pet sati. Snažan otpor navodno je dolazio ponajviše iz zgrade franjevačkoga sa-mostana, gimnazije i konvikta te crkvenoga zvonika. [26] Iz Italije su stigle 2 ili 3 eskadrile britanskoga zrakoplovstva, a jedan britanski zrakoplov s talijanskom posadom pogodio je južni toranj zvonika crkve i srušio ga. Istodobno je 2. bataljun probio širokobriješku obranu te uskoro za-uzeo zgradu konvikta. U međuvremenu je Štab brigade naredio 3. ba-taljunu da probije obranu i napada u smjeru zgrade samostana ispred kojega su se navodno nalazili protutenkovski topovi.

[27] U strjeljačkome stroju 1. čete 3. bataljuna nalazio se i zapovjednik brigade Ivan Guvo koji zapovjedniku 1. čete Dragoviću naređuje da krene s četom prema samostanu i likvidira protutenkovski top. Četa je upala u samostan u kojemu su otpor navodno pružili i naoružani klerici. Zapovjednik 1. čete 1. bataljuna Ivan Jukić navodi da se njegovoj četi predalo šest naoružanih klerika, od kojih su petorica bili naoružani puškomitraljezima, a šesti je izjavio da je svoj puškomitraljez odbacio tijekom borbe.

[28]

Ivan Špika, pripadnik 2. brigade, tvrdi da su sa zvonika „fratri pucali iz mitraljeza i ubijali naše borce“, iako se u trenutku pada Širokoga Brijega nalazio u Splitu.

[29]

Rako i Družijanić navode da je tom prilikom poginulo 11 pripadnika samostana te da su njihovu pogibiju rabile reakcionarne skupine u promidžbi protiv Titove Jugoslavije. [30] Autori dalje tvrde kako je velikomu broju boraca brigade bilo poznato sudjelovanje franjevacu u navodnim ustaškim zločinima, no kako se kasnije konstatiralo da je među poginulima bilo i nekoliko svećenika koji se nisu slagali s ciljevima Ustaškoga pokreta i koji su, štoviše, slijedili južnoslavensku ideju.

[31]

Prema podacima Sibe Kvesića u samostansku zgradu ušle su postrojbe 1. i 11. dalmatinske brigade. [32] O borbama kod širokobriješkoga samostana svjedoči i neposredni sudionik –

dopisnik brigadnoga lista *Glas štampe* [33] broj 6, od 11. veljače 1945., u kojemu se u tekstu naslovljenome „11. dalmatinska udarna u bitci za Hercegovinu“ navodi sljedeće: Skoro će osam sati a još nema nikakove jače borbe po kojoj bi se dalo zaključiti da je počela bitka za Široki Brijeg. Tako je bilo sve do 12 sati kad je nakon malo žešće minobacačke vatre ostala obavijena dimom i plamenom zgrada gimnazije kod manastira. Baš se u njoj nalazio švapski brlog i sada je oganj bio taj koji je učinio kraj tome prljavom leglu. Mnogostruka minska polja oko manastirskih zgrada sprečila su nas da učinimo prodor u sam manastir koji su pretvorili u tvrđavu – pravi Alkazar! Dan borbe koja je uveče bila na kulminaciji doveo nas je do 50 metara od njihove glavne linije obrane. Tokom noći oni poduzimaju ispade, ali bez uspjeha i mi ostajemo kroz noć tako blizu da smo mogli pratiti svaki pa i najmanji beznačajan njihov pokret. Pet sati je ujutro. Počeo je opći napad. Strahovita vatra ...

[34]

tenkovskog bataljona stvara užas. Bijeli dim zidova koji su pretvarani u bijelu prašinu obavio je prostor oko manastirskih zidina. Svaki ulaz i svaki prozor starih zidina manastira bio je pretvoren u mitraljesko gnijezdo. Sjeverni manastirski toranj skoro je porušen, da bi se neprijatelja otjeralo iz njega. Predvorje manastira sa iskopanim podzemnim bunkerima bili su smatrani neosvojivim. Medjuprostor – park manastira, koji je dijelio minsko polje od manastirskih zidina, bio je sav iskopan rovovima i utvrđen. Dva protukolca šttili su svaki prolaz i onemogućili čišćenje postavljenih mina. Forsirali smo napad ispočetka samo sa dvije čete da bi na kraju u jurišu uzela učešća tri bataljona: drugi, treći i četvrti. Želja svih naših boraca bila je prodor pod svaku cijenu! Naša pješadija usprkos svojoj zaprečnoj vatri već prodira na liniju odbrane neprijatelja i ostavlja za sobom minska polja. I baš u tom momentu, kada je žestina borbe već bila dostigla vrhunac, pojavljuju se naši tenkovi kao čelične grdosije, ali ovog puta sa partizanskom petokrakom, uvukli su se u unutrašnjost manastirske obrane i počeli sa razaranjem. Pješadija u tom momentu bila je upravo bijesna. Po zaštitom naših tenkista prebacujemo se i već penjemo na zidine manastira. Moral i upornost neprijatelja sada već popušta, da se malo zatim pretvori u strah i bježanje. Napuštali su rov po rov, bunker po bunker, čišćeni su i izbacivani redom iz pojedinih zgrada manastirskog kompleksa. Borba je trajala svom žestinom 7. februara preko četiri sata, ali je završila onako kako se svršavaju sve borbe koje 26. započne. Završilo se pobjedom, a ostaci „Vražje divizije“, koji su nam pobjegli sa dalmatinskih otoka, našli su svoj grob pod zidinama ovog hercegovačkog samostana. Šest uobraženih njemačkih zvijeri sa šest šaraca tvrdoglavo i pakosno jurnuli su na nas da nas izbace iz manastira. Šest švapskih mitraljezaca sa pomoćnicima isto tako tvrdokorno pošli su jurišem da bi nas izbacili. Naš „Ljubušak“ – Ćazim učinio je kraj njihovoj tvrdoglavosti i zaustavio njihov bijes. Uzeo je svoj „Šarac“, raskoračio se i odapeo – mahnuvši „Šarcem“ s desna na lijevo. Ćazim – „Ljubušak“ učinio je kraj njihovoj uobraženosti i izliječio ih zauvijek. M.G.

[35]

Na ove se događaje osvrnula i *Borba* koja je 8. veljače 1945. objavila uvodni članak naslovljen „Ustaški zlikovci u fratarskim mantijama“, u kojem se među ostalim kaže: „ Prema bosansko-hercegovačkim fratrima... naši borci i narodna vlast bila je prilično velikodušna. U posledne vreme njihovi zločini prešli su svaku granicu i meru, i praštanja više nema.“

[36]

Pandžić ukazuje da su prokazani „zlikovci“ don Ante Bakula, don Petar Perić i bosanski franjevac fra Viktor Slišković ubijeni još 1942. godine.

Isto glasilo ističe da je „Široki Brijeg jedno od najzloglasnijih ustaških uporišta u Hercegovini“ te da su „likvidiranjem ovog uporišta, jedinice Narodno-oslobodilačke vojske sveteći nevine žrtve naših naroda i kažnjavajući ratne zločince zadale težak udarac ostacima ustaša u Hercegovini“.

[37]

U Obavještajnome dnevnom pregledu načelniku OZN-e za Hrvatsku od 5. veljače 1945. ističe se da je pokušaj prodora Hrvatskih oružanih snaga iz Mostara prema Širokomu Brijegu bio „inspirisan i organizovan od Franjevaca iz Širokog Brijega. Po selima širene su parole: ‘Živjela ustaška sloboda. Smrt partizanima. Živio ustaški ustanak za oslobođenje’. Našim borcima pucano je u leđa. Uz ustaške snage učestvovalo je i oko 200 križara.“ [38] U dnevnome pregledu od 6. veljače također se navodi da je „nedavni neprijateljski ispad u zapadnoj Hercegovini imao širi vojnički i politički značaj, jer je uporedo organizovan od Franjevaca oružani ustanak naroda koji je, prema izvještaju VIII. korpusa, pucao sa svih strana na naše jedinice... Prema izvještaju Štaba mornarice gotovo sav narod na prostoru Široki Brijeg-Ljubuški-Čapljina-Mostar potpomagao je ustaše. Izvještaj kaže da je ova saradnja bila savršeno organizovana.“

[39]

O navodnim sudjelovanjima hercegovačkih fratara u borbama izvješćuje III. sekcija OZN-e Oblasti VIII. korpusa 5. ožujka 1945. ustvrdivši da su „naročito podršku za organizaciju UNS-a [

40]

i GESTAPO-a

[41]

na tamošnjem terenu imali od strane klera, koji je za nas predstavljao najaktivnijeg i najopasnijeg neprijatelja“. U nekim slučajevima uspjeli su se vezati u cilju prikupljanja podataka i sa našim vojnicima koji su boravili i operisali na tome sektoru... U među-vremenu i pozadina je bila potpuno organizirana za... „ustanak“, a kojim su rukovodili fratri tako da su u Ljubuškom počeli pucati na našu vojsku i ustanove još prije povlačenja i dolaska samog neprijatelja. Ponovnim dolaskom naših jedinica na taj sektor, veći dio stanovništva pobjegao je skupa sa neprijateljem u Mostar kojih je našim ulaskom u Mostar pohvatano oko 200 i predano na daljni postupak OZN-i za Hercegovinu.

[42]

Isto tako sa neprijateljima su pobjegli i fratri iz Humca i Čitluka. U Humcu ih je bilo 11 od kojih je 9 pobjeglo, a u Čitluku 10 koji su svi utekli sa neprijateljem. Detaljnije o fratrima kao i neke dokumente donijet će sobom drug p.pukovnik Bulović... Od „škripara“ su bili organizovane manje i veće diverzantske grupe, od kojih je bila najbrojnija i najaktivnija skupina pod rukovodstvom fratra Berte Dragičevića, koja je brojila 3-4 ljudi, a koja je u posljednjim borbama uništena od strane naših jedinica. Fratar Berte Dragičević utekao je neprijatelju u Mostar, odakle se sa njim povukao. U borbama između Širokog Brijega i Mostara na položaju i u prolazu kroz naše jedinice, uhvaćen je od strane OZN-e III. brig. IX. div. Šestoškolac franjevačkog konvikta u Širokom Brijegu Mile Šimić, koji se je prethodno radi lakšeg prolaza bio obukao u žensku robu. Njegov zadatak bio je uhvatiti vezu između neprijatelja koji je držao front prema nama i „kamišara“ i „škripara“ u pozadini, kao i prikupiti podatke o našim snagama.

[\[43\]](#)

Blanka Matković

*Znanstveni članak izvorno objavljen u časopisu **Hum** br. 7./2011. str. 288. do 331.*

[\[1\]](#) M. Colić, *n. dj.*, str. 308.

[2] U ratnome izvješću Glavnoga štaba NOV-a i PO-a Hrvatske od 4. veljače 1945. navodi se da su se već 31. siječnja 1945. u Čapljini vodile ulične borbe. HR-HDA-1220, CK SKH, Ratno gradivo, kut. 14, KP-42-I/3044.

[3] Don Martina Krešića ubili su (prema jednoj verziji strijeljan je, a prema drugoj zaklan) partizani u Gabeli 3. veljače 1945. na brijegu gdje se nalazila župna crkva sv. Stjepana prvomučenika. Ljudi koji su ga pokopali strijeljani su nakon nekoliko dana. A. Baković, *n. dj.*, str. 360.

[4] Fra Petra Sesara partizani su odveli iz župnoga stana u Čapljini 4. veljače 1945., izudarali kundacima po glavi, vezali žicom, odveli preko Neretve i strijeljali. Pokopan je u rovu pokraj crkve. HR-HDA-1805, Zbirka preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama II. svjetskog rata i poraća 1942.-1967., 20.10.; A. Baković, *n. dj.*, str. 580., 739.; A. Marić, *n. dj.*, str. 14. – 15.

[5] Kao datum njezine smrti Baković navodi 2. veljače 1945., no vjerojatnije je da je riječ o 4. veljače kada se Čapljina nalazila pod kontrolom postrojba NOVJ-a. A. Baković, *n. dj.*, str. 944.

[6] The National Archives – London, FO 371/48911. Fra Bazilije Pandžić tvrdi da se „tada govo-rilo u izvjesnim krugovima da su svi fratri Širokog Brijega osuđeni na smrti samo zato što su fratri“. B. Pandžić, *n. dj.*, str. 31.

[7] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.

[8] Milan Rako – Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*, Split,

[9] *Isto*, str. 279.

[10] *Isto*, str. 282.

[11] Sibe Kvesić, *Dalmacija u NOB-i*, Zagreb, 1960., str. 718.; *XI. dalmatinska udarna moto-streljačka brigada*, [b. g.; b. mj.], str. 31.

[12] N. Anić, *n. dj.*, str. 61.

[13] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 275.

[14] B. Pandžić, *n. dj.*, str. 31. U Obavještajnome dnevnom pregledu upućenome 4. veljače 1945. načelniku OZN-e za Hrvatsku navedeno je da je „3.II. u Širokom Brijegu naša avijacija tukla samostan i duhansku stanicu, gdje su bile smještene jedinice 369. divizije. Bilo je mrtvih i ranjenih.“ HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.

[15] „Završne operacije za oslobođenje Hercegovine“, *Hercegovina u NOB-i*, str. 830.

[16] „Čišćenje“ sela Uzarići izvršio je 1. bataljun 3. brigade čiji je zadatak također bio presjeći odstupnicu kod mosta na Lištici kod Uzarića te pomoći u napredovanju 4. bataljuna koji se po izbijanju u Knešpolje trebao povezati s postrojbama 26. divizije i nastaviti čišćenje uz komunikaciju Knešpolje – Mostar do sela Dobrić radi povezivanja s 2. brigadom. M. Šalov, *Treća dalmatinska brigada*, Split, 1988., str. 420.

[17] G. Zovko, *Druga strana medalje*, str. 87. Zovko također navodi da su zarobljeni domobrani, koji su branili pristup mostu za Knešpolje, mučeni i bačeni u jame boksitnih rudnika na području Uzarića (*n. dj.*, str. 109.). Šalov tvrdi da se dio domobrana iz 1. bojne 2. gorskog zdruga predao 1. bataljuna 3. dalmatinske brigade. M. Šalov, *Treća dalmatinska brigada*, str. 421.

[18] U Uzarićima su ubijeni Mirko Hribar, Stojan Zovko, Ante Galić, Marko Čerkez, Marijan Primorac-Dalinović, Andrija Lovrić-Jukić, Stjepan Zovko, Stanko Lovrić-Barikić, Ivan Lovrić-Lovra, Pero Mandić Božo Lasić-Peračkić. G. Zovko, *Druga strana medalje*, str. 99. – 105. O ekshumaciji u Knešpolju vidjeti glasilo *Stopama pobijenih*, god. III., br. 2 (5), Humac, srpanj – prosinac 2010., str. 9 i *Stopama pobijenih*, god. IV., br. 1(6), Široki Brijeg, siječanj – lipanj 2011., str. 4.

[19] U ratnome izvješću Glavnoga štaba NOV-a i PO-a Hrvatske od 7. veljače 1945. navodi se da je 7. veljače 1945. Čitluk zauzela „jedna hercegovačka divizija“. HR-HDA-1220, CK SKH, Ratno gradivo, kut. 14, KP-42-I/3080.

[20] U zaseoku Solde ubijeni su Božo Bošnjak, Ivan Soldo i Kajetan Tavzes, a u Dužici Marko Knezović, Ivan Knezović, Stanko Kvesić, Rade Šimić, Ivan Škrobo, Jakov Sopta i Jozo Ćorić. Među likvidiranim civilima bili su i Marijan Zovko, Adam Topić, Franjo Naletilić, Mirko Mandić, Toma Naletilić, Ivan Naletilić, Franjo Kožul, Mirko Kožul, Marko Mandić i Vinko Naletilić iz Širokoga Brijega. G. Zovko, *Druga strana medalje*, str. 112. – 113.

[21] *Isto*, str. 123.

[22] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 284.

[23] Karlo Rotim, *Žrtvoslov Širokog Brijega u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar, 2000., str. 197., 230. – 233.

[24] Boravak ove brigade na mjestu počinjenja zločina naznačenoga datuma potvrđuje i izjava pripadnice postrojbe Koviljke Marjanović, objavljene u zborniku *Druga dalmatinska proleterska brigada: Sjećanja boraca*, ur. Filip Jadrijević-Brajko, Split, 1989., str. 541.

[25] *Druga dalmatinska proleterska brigada*, str. 297. – 299.

[26] *Isto*, str. 286. Fra Bazilije Pandžić ističe da u samostanu nije bilo vojnika, a pripadnici Hrvatskih oružanih snaga i Wehrmachta povukli su se dan ranije. B. Pandžić, *n. dj.*, str. 32.

[27] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 286.

[28] *Isto*, str. 287.; Jozo Tomašević-Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Humac – Zagreb, 2010., str. 172.

[29] Ivan Špika, *Ratna sjećanja i dnevnik borca II. dalmatinske brigade*, Zagreb, 1970., str. 152. Autor također navodi da je u Splitu 8. veljače posjetio pripadnike postrojbe ranjene upravo u Širokome Brijegu. *Isto*, str. 150.

[30] Krek navodi da su partizani proširili glasine kako su franjevci poginuli tijekom borbe te ističe da je riječ o očitoj laži koju potvrđuje činjenica da su franjevci ubijeni 8. veljače, odnosno deset sati po završetku borbā, a među ubijenima su bile i osobe koje se tijekom borbā uopće nisu nalazile u samostanu. The National Archives – London, FO 371/48911. HR-HDA-1805, Zbirka preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama II. svjetskog rata i poraća 1942.-1967., 37.11.

[31] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 287.

[32] *Dalmacija u NOB-i*, str. 718.

[33] Glasilo 11. dalmatinske brigade.

[34] Nečitko.

[35] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 287. – 288.; *Glas štampe*, br. 6, 11. veljače 1945. , str. 3. *Glas štampe* u broju 12 od 25. ožujka 1945. objavljuje i svjedočanstvo spomenutoga Taslida Ćazima iz Ljubuškoga koji izjavljuje da „S mo na Širokom Brijegu svi bili oduševljeni, a na-ročito onda kada smo opazili naše tenkove. Prva četa koja je zauzimala samostan jurnula je na bunkere. Uh, što sam šišao iz stojećeg stava!“

[36] B. Pandžić, *n. dj.*, str. 33. – 34.; Milan Ilinić, „Operacija“ *Široki Brijeg*, <<http://www.pobijeni.info/userfiles/Operacija%20Siroki%20Brijeg.pdf>>, str. 73.

[37] M. Ilinić, *n. dj.*, str. 74. – 75. Slično *Glasi štampe* i *Borbi* piše i *Slobodna Dalmacija* u broju od 25. veljače 1945. u tekstu pod naslovom

”Fratarska mantija sakrivala je zločince i izdajice“. (Vidi: HR-HDA-1805, Zbirka preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama II. svjetskog rata i poraća 1942.-1967., 37.18)

[38] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.; *Druga dalmatinska proleTERSka brigada*, str. 295.

[39] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.

[40] Ustaška nadzorna služba.

[41] Geheime Staatspolizei (njemačka Državna tajna policija).

[42] Anić također ističe da se „velika skupina ustaša, oružnika, civila svih uzrasta i konfesija pokušala probiti prema Mostaru, ali je zarobljena i upućena prema Splitu“. N. Anić, *VIII. dalmatinski korpus*

...

, str. 61.

[\[43\]](#) HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 11.2.

Vezani članci:

[- U predvečerje partizanskog napada na Široki Brijeg \(I.\)](#)

[- Tito je osobno zapovijedao završnim partizanskim napadima na Široki Brijeg i](#)

Mostar(II.)

-Je li Josip Broz Tito osobno zapovjedio masovne likvidacije političkih neistomišljenika? (III.)

-Je li Josip Broz Tito osobno zapovjedio masovne likvidacije političkih neistomišljenika (IV.)

-Blanka Matković: Zločini postrojba VIII. Dalmatinskoga korpusa NOVJ-a u Hercegovini početkom 1945. (I. dio)

Prva faza Mostarske operacije i zauzimanje Širokoga Brijega

Prva faza Mostarske operacije obuhvaća borbe za Široki Brijeg, Ljubuški i Čitluk. U području Široki Brijeg – Knešpolje nalazilo se oko 6000 njemačkih i hrvatskih vojnika iz 370. puka 369. legionarske divizije, 1. i 2. domobranska bojna, 2. ustaška bojna i druge postrojbe. Colić ističe da su najjače „neprijateljske“ utvrđene točke u Širokome Brijegu bile samostan s gimnazijom, Duhanska stanica i Cigansko brdo. [\[1\]](#)

Zadatak 26. divizije bio je napadati smjerom Kočerin – Široki Brijeg – Knešpolje i osigurati jednom brigadom smjer do Rakitna. Deveta divizija trebala je jednom brigadom obuhvatiti Široki Brijeg s jugoistoka i izbiti u Knešpolje, a drugom brigadom osigurati lijevi bok 26. divizije. Artiljerijska i tenkovska brigada podražavale su napad 26. divizije, napad 19. divizije s 12. brigadom 29. divizije s južne strane smjerom Čitluk – Varda – Mostar te napad 29. divizije na Nevesinje i Blagaj s istočne strane i ulazak u Mostar. Jedan od ciljeva ovakvoga plana bio je izbijanje u područje Knešpolja (1., 2., 3., 11. i 12. dalmatinska brigada), presijecanje odstupnice prema Mostaru te uništavanje i zarobljavanje hrvatskih i njemačkih postrojba u Širokome Brijegu.

Dana 6. veljače 1945. u sedam sati 1., 11. i 12. dalmatinska brigada te 1. tenkowska brigada krenule su u napad. Na smjeru Kočerin – Široki Brijeg, gdje su napadale 1. dalmatinska i 1. tenkowska brigada, postignut je određen uspjeh, no obrana nije probijena. Manevar 12. brigade 26. divizije te 2. i 3. brigade 9. divizije dao je bolje rezultate pa su te postrojbe brzo izbile u područje Knešpolja i odsjekle odstupnicu prema Mostaru. Doznajući da se njemačke postrojbe u Širokome Brijegu nalaze u okruženju, Nijemci iz Mostara šalju pojačanje, a poslani bataljun probija crte obrane 2. dalmatinske brigade i spaja se sa svojim postrojbama u Širokome Brijegu. Postrojbe VIII. korpusa morale su odstupiti iz Knešpolja. Napad je nastavljen 7. veljače. Iako je plan napada ostao isti, u borbu su uvedene svježije tenkovske i pješadijske snage. Drugi napad 26. divizije s 1., 11. i 12. brigadom, podržan tenkovima, na Široki Brijeg dao je bolje rezultate. Njemačke i hrvatske postrojbe zbijene su na manji prostor te su se uz osjetne gubitke izvukle i 8. veljače postavile novu crtu obrane na Mikuljači i Jastrebinke.

Istodobno je 19. divizija, pojačana 12. brigadom 29. divizije, djelovala južno od Mostara, između Mostarskoga blata i Neretve. Na lijevoj strani Neretve 11. brigada 29. divizije izvršila je snažan pritisak na Konjic, a 14. brigada prodrla je u podnožje Veleža. U međuvremenu su se 10. i 13. brigada 29. divizije, s jednim tenkovskim bataljunom i artiljerijskim divizionom, prikupljale radi napada na Nevesinje, Bunu i Blagaj.

Nakon zauzimanja Širokoga Brijega postrojbe 9., 19. i 26. divizije izbile su pred Mostar, i to na položaje pred Vartu, Mihuljaču, Jastrebinke, Vasinu kosu, Gradinu i Lukovaču. Od 8. do 12. veljače izvršeno je pregrupiranje i priprema postrojba za napad na Mostar.

3. Djelovanje 11. dalmatinske brigade i zauzimanje širokobriješkoga samostana

Dana 30. siječnja 1945. godine 11. brigada dobila je od Štaba 26. divizije zadatak da odmah počne prebacivati snage na pravac Split – Gradac – Vrgorac kamo su njezini bataljuni stigli 31. siječnja i 1. veljače.

U to vrijeme postrojbe 4. brigade već su uspostavile bojišnicu na rijeci Trebižat te osiguravale smjer Ljubuški – Crveni Grm – Vrgorac. Prvi i četvrti bataljun 11. brigade upućeni su 31. siječnja u Vitinu gdje su uspostavili kontakt s bataljunom Narodne obrane (KNOJ) koji je na tome pravcu zatvarao pristup naselju. Do 3. veljače na područje oko Vitine pristigli su 2. i 3. bataljun 11. brigade. Istodobno su se na lijevoj obali Neretve oko Počitelja okupili dijelovi 29. hercegovačke divizije, postrojbe KNOJ-a i dio 1. tenkovske brigade s ukupno 3000 vojnika.

Hrvatske oružane snage napuštaju 3. veljače Čaplinu [2] i povlače se smjerom Čitluk – Mostar, a istoga dana naselje zauzimaju 12. hercegovačka brigada i brigada KNOJ-a uz djelomičnu pomoć 13. hercegovačke brigade. U Gabeli je ubijen don Martin Krešić,

[3]

a sljedećega dana u Čapljini su likvidirani župnik fra Petar Sesar

[4]

i časna sestra Regina Milas

[5]

Postrojbe 4. brigade prelaze 4. veljače Trebižat i u 12 sati ulaze u Ljubuški iz kojega se povlače Hrvatske oružane snage, a s njima i, kako navodi Krek, veći broj svećenika uključujući i one čija su se imena nalazila na popisu za likvidaciju. Štoviše, Krek ističe da su nakon ponovnoga zauzimanja Čapljine i Ljubuškoga jugoslavenske vlasti smatrale prvom dužnosti likvidirati franjevce, pa čak i one čija se imena nisu nalazila na popisu sastavljenome u listopadu. [6] Prema Obavještajnom dnevnom pregledu OZN-e od 8. veljače 1945. s područja Čapljine i Ljubuškoga prema Mostaru povuklo se oko 60% stanovništva.

[7]

Dana 4. veljače u Kočerini je stigla 1. brigada. Treća prekomorska brigada osiguravala je smjer Rakitno – Vukojevo – Izbično. Istoga dana Štab 11. brigade dobio je naredbu od Štaba 26. divizije da odmah izvrši pokret smjerom Vitina – Lipno – Buhovo i razmjesti se na širem području sela Buhovo te organizira napad s južne strane na Široki Brijeg. Prema zapovjedi Štaba 26. divizije glavni udar trebao je biti izveden jednom brigadom smjerom Kočerini – Široki Brijeg, dvije brigade trebale su okružiti Široki Brijeg s juga i sjevera, a jedna brigada upućena je u smjeru Rakitna radi osiguranja lijevoga boka od eventualnoga napada. Djelovanje na glavnome pravcu preko Kočerina preuzela je 1. brigada pojačana jednom tenkovskom četom 1. tenkovske brigade. Na lijevome obuhvatnom sjevernom smjeru napadala je 12. brigada koja po izbijanju u Široki Brijeg jednim bataljunom ofenzivno djeluje prema Knešpolju. Južnim pravcem napadala je 11. brigada smjerom Buhovo – Turčinovići – Pribinovići – Široki Brijeg (samostan). Treća prekomorska brigada dobila je naredbu da izbije na prostor sela Ljubotići kako bi spriječila eventualni napad iz smjera Rakitna. Na desnome krilu djelovala je i 3. brigada 9. divizije, a na lijevome 2. brigada 9. divizije.

Osobito važni ciljevi partizanske artiljerije bili su samostan u Širokome Brijegu, raskrižje putova, k. 451 i Cigansko brdo. [8] U međuvremenu su s Visa stigla dva bataljuna 13. dalmatinske brigade sa Štabom brigade koji su ubačeni u borbeni poredak 9. divizije, na desnome krilu 11.

brigade. Štab 11. brigade izvršio je 5. veljače 1945. izviđaj i donio odluku o napadu na Široki Brijeg. Po divizijskoj zapovijedi brigada je dobila zadatak da likvidira „neprijateljske“ položaje u širem prostoru zgrada samostanskoga kompleksa i gimnazije. [\[9\]](#)

Dijelovima borbenoga poretka dani su sljedeći zadatci: - 4. bataljun – napad smjerom Škegri – Gorica – Pribinovići (seoska škola) - 2. bataljun – napad smjerom Medići – Jelinjak – k. 345, zadatak: likvidirati samostan - 1. i 3. bataljun dobili su zadatak da nastupaju za 4., odnosno 2. bataljunom kao rezerva Središte brigadne veze smješteno je u selu Medići. U brigadnoj odluci precizirano je da će artiljerija u početku napada tući samostan u Širokome Brijegu, a ostale ciljeve prema zahtjevima partizanskih postrojba. Iz navedene zapovijedi jasno je da je glavni cilj napada bio franjevački samostan i njegove zgrade, a zadatak likvidacije samostana dobio je 2. bataljun 11. brigade.

Prema jugoslavenskoj literaturi u dobro utvrđenome samostanu, gimnaziji i konviktu branili su se pripadnici 370. puka i dijelovi jedne ustaške bojne, odnosno vjerojatno oko 250 vojnika. [\[10\]](#) Sibe Kvesić navodi da su ustaše i franjevci pretvorili samostansku zgradu u Širokome Brijegu u snažnu utvrdu u čijem su dvorištu bili iskopani rovovi i postavljena minska polja, a samostanski prozori pretvori u puškarnice.

[\[11\]](#)

Nikola Anić ističe da je otpor bio vrlo jak, posebno na visoravni kod samostana, oko kojega su se nalazile postavljene mine i visoka žičana ograda te da je sam samostan rabljen u vojne svrhe, a nedaleko njega nalazilo se i topništvo.

[\[12\]](#)

Rako i Družijanić spominju i protutenkovski čvor organiziran prema Kočerinu.

[\[13\]](#)

Nakon bombardiranja izvršenih između 1. i 5. veljače 1945. franjevačka gimnazija i konvikt te nekoliko civilnih zgrada bili su teško oštećeni. Po navodima fra Bazilija Pandžića crkva je pogođena 296 puta. [\[14\]](#) U noći s 5. na 6. veljače 1945. godine 2. i 4. bataljun 11. brigade krenuli su u napad na Široki Brijeg. Do svanuća je 4. bataljun izbio neposredno pred minska polja i žičane prepreke pred zgradama samostanskoga kompleksa, a 2. bataljun ovladao je selom Mokro. Četvrti je bataljun s dvijema četama (1. i 3.) pokušao upasti u samostan, no napad nije uspio zbog postavljenih minskih polja. Pokušaji 2. bataljuna da se probije dublje od crte sela Pribinovići ostali su neuspješni. Na desnome krilu brigade 3. brigada zauzela je selo Uzarići i preuzela čišćenje područja Jare – Uzarići – Turčinovići, a 1. brigada nije uspjela ući u Široki Brijeg iz smjera Kočerina. Dvanaesta brigada zauzela je sela Čavar i Dubravu, ali je bila prisiljena povući se na položaje Lončar – Mosor. Toga dana odustalo se od juriša na Široki Brijeg. Istoga dana 2. brigada zauzela je položaj G. Gradac – Mostar, nastavila napad na položaj Mikuljača – Polog – Goranci – Bogodol i izbila u područje Knešpolja. Treća je brigada zanoćila na crti Ljuštica – Turčinovići. U međuvremenu je 19. divizija, pojačana 12.

hercegovačkom brigadom, očistila okolna sela od postrojba Hrvatskih oružanih snaga i muslimanske milicije te izbila na crtu Kruševo – Ljuti Dolac – Biograci.

[\[15\]](#)

U razdoblju između 6. i 8. veljače 1945. na širem prostoru Uzarića ubijeno je 30-ak civila. Uoči napada na Široki Brijeg u selu Turčinovići (Uzarići – Knešpolje) razmjestila se 3. brigada [16], a u selu Jare (Uzarići) 13. brigada.

[17]

Zovko dalje ističe da se 3. brigada 7. veljače iz Uzarića premjestila u Knešpolje gdje je nastavila činiti zločine nad civilnim stanovništvom.

[18]

U zaseoku Solde ubijeno je troje ljudi, a 40-ak osoba, 10 civila, navodno iz Čitluka,

[19]

sa zarobljenim njemačkim vojnicima, likvidirani su i zakopani u Barbarića ogradi. Istog je dana likvidirano i 10 širokobrijeških civila te 7 stanovnika sela Dužice.

[20]

Kao jednoga od počinitelja zločina Zovko navodi Dušana Romca, rodnom iz sela Glavice kod Sinja.

[21]

Tijekom dana (6. veljače) partizanska artiljerija tukla je zgrade samostanskoga kompleksa, a tenkovi su osobito uspješno gađali zvonik i zgradu konvikta. Zgradu gimnazije najvjerojatnije su zapalili zrakoplovi ili artiljerija.

[22]

U međuvremenu je na području Grabove Drage likvidirano 14 civila, i to: Ivan Bošnjak, Ivan Bošnjak, Ivan Bošnjak, Jure Bošnjak, Jure Bošnjak, Marko Bošnjak, Andrija Bošnjak, Grgo Bošnjak, Jure Ćubela, Stanko Ćubela, Marijan Ćubela, Petar Ćubela, Stojan Marić i Marko Marić. [23] U trenutku počinjenja zločina na tom se području nalazio 4. bataljun 2. brigade 9. divizije, a tijekom borba u pomoć mu je došao i 2. bataljun iste brigade. [24]

Nakon pregrupiranja postrojba 2. brigade područje kod Grabove Drage nadzirali su njezin 4. i 5. bataljun koji su područje na crti Grabova Draga – Vodeni Brijeg – Goranci „očistili“ od mjesnih ustaša i milicije te konačno zauzeli položaj Goranci – Odolj. Istoga dana te su se postrojbe u Gorancima sukobile s kolonom od oko 600 pripadnika Hrvatskih oružanih snaga. U međuvremenu je u području sela Gradac, nedaleko Grabove Drage, ostao u rezervi brigade 1. bataljun. Tijekom borbi 6. veljače 3. bataljun morao se povući sa sektora Rokići prema sektoru Grabova Draga. Štab 2. brigade izvukao je svoje snage natrag na crtu Metkovići – Radeljkovina – Grabova Draga, dok je 2. bataljun ostao isturen u Pologu. Hrvatske oružane snage usmjerile su svoje djelovanje prema jugu preko Grabove Drage iza leđa 2. bataljuna. U toj je situaciji Štab 2. brigade nastojao zadržati hrvatske postrojbe sa smjera Grabova Draga s 1. bataljunom, a zatim ih napasti s 3. i 4. bataljunom. Borba u dolini trajala je dva sata, a Hrvatske oružane snage uspjele su se probiti u smjeru Grabova Draga – Gornji Gradac – Donji Gradac. Zbog zamora i nedostatka streljiva postrojbe 2. brigade izvučene su tijekom noći 6./7. veljače 1945. na položaj Polog – Grabova Draga – Radeljkovina – Gornji Gradac – Gostuša. [25] U noći 6./7.

veljače izvršene su pripreme za napad na Široki Brijeg.

Da bi 9. divizija mogla što energičnije i nesmetano nastupati prema Knešpolju i Dubravi, naređeno je da jedna brigada 19. divizije krene smjerom Uzarići – Knešpolje i osigura mostobran na Lištici, a druga brigada 19. divizije trebala je sudjelovati u napadu 12. brigade 29. Divizije smjerom Kruševo – Mostar. Osim toga jedna brigada 9. divizije morala je prodrijeti sjeverno do Knešpolja, povezati se s 12. brigadom 29. divizije te hrvatskim i njemačkim postrojbama presjeći odstupnicu prema Mostaru. Napad je nastavljen rano ujutro 7. veljače, a zapovjednik 11. brigade major Ivan Guvo naredio je 2. i 4. bataljunu da nastave zadanim smjerom. Štabu 3. bataljuna naređeno je da na spoju 2. i 4. bataljuna uputi u napad jednu četu. Štab 1. tenkovske brigade donosi odluku da na smjeru napada 11. brigade ubaci u borbu svoj 3. bataljun iz rezerve smjerom sela Jozić – Pribinović – samostan. Opći napad započeo je u pet sati. Snažan otpor navodno je dolazio ponajviše iz zgrade franjevačkoga sa-mostana, gimnazije i konvikta te crkvenoga zvonika. [26] Iz Italije su stigle 2 ili 3 eskadrile britanskoga zrakoplovstva, a jedan britanski zrakoplov s talijanskom posadom pogodio je južni toranj zvonika crkve i srušio ga. Istodobno je 2. bataljun probio širokobriješku obranu te uskoro za-uzeo zgradu konvikta. U međuvremenu je Štab brigade naredio 3. bataljunu da probije obranu i napada u smjeru zgrade samostana ispred kojega su se navodno nalazili protutenkovski topovi. [27] U strjeljačkome stroju 1. čete 3. bataljuna nalazio se i zapovjednik brigade Ivan Guvo koji zapovjedniku 1. čete Dragoviću naređuje da krene s četom prema samostanu i likvidira protutenkovski top. Četa je upala u samostan u kojemu su otpor navodno pružili i naoružani klerici. Zapovjednik 1. čete 1. bataljuna Ivan Jukić navodi da se njegovoj četi predalo šest naoružanih klerika, od kojih su petorica bili naoružani puškomitraljezima, a šesti je izjavio da je svoj puškomitraljez odbacio tijekom borbe. [28] Ivan Špika, pripadnik 2. brigade, tvrdi da su sa zvonika „fratri pucali iz mi-traljeza i ubijali naše borce“, iako se u trenutku pada Širokoga Brijega nalazio u Splitu.

[29]

Rako i Družijanić navode da je tom prilikom poginulo 11 pripadnika samostana te da su njihovu pogibiju rabile reakcionarne skupine u promidžbi protiv Titove Jugoslavije. [30] Autori dalje tvrde kako je velikomu broju boraca brigade bilo poznato sudjelovanje franjevaca u navodnim ustaškim zločinima, no kako se kasnije konstatiralo da je među poginulima bilo i nekoliko svećenika koji se nisu slagali s ciljevima Ustaškoga pokreta i koji su, štoviše, slijedili južnoslavensku ideju.

[31]

Prema podacima Sibe Kvesića u samostansku zgradu ušle su postrojbe 1. i 11. dalmatinske brigade. [32] O borbama kod širokobriješkoga samostana svjedoči i neposredni sudionik – dopisnik brigadnoga lista *Glas štampe* [33] broj 6, od 11. veljače 1945., u kojemu

se u tekstu naslovljenome „11. dalmatinska udarna u bitci za Hercegovinu“ navodi sljedeće: Skoro će osam sati a još nema nikakove jače borbe po kojoj bi se dalo zaključiti da je počela bitka za Široki Brijeg. Tako je bilo sve do 12 sati kad je nakon malo žešće minobacačke vatre ostala obavijena dimom i plamenom zgrada gimnazije kod manastira. Baš se u njoj nalazio švapski brlog i sada je oganj bio taj koji je učinio kraj tome prljavom leglu. Mnogostruka minska polja oko manastirskih zgrada sprečila su nas da učinimo prodor u sam manastir koji su pretvorili u tvrđavu – pravi Alkazar! Dan borbe koja je uveče bila na kulminaciji doveo nas je do 50 metara od njihove glavne linije obrane. Tokom noći oni poduzimaju ispade, ali bez uspjeha i mi ostajemo kroz noć tako blizu da smo mogli pratiti svaki pa i najmanji beznačajan njihov pokret. Pet sati je ujutro. Počeo je opći napad. Strahovita vatra ...

[34]

tenkovskog bataljona stvara užas. Bijeli dim zidova koji su pretvarani u bijelu prašinu obavio je prostor oko manastirskih zidina. Svaki ulaz i svaki prozor starih zidina manastira bio je pretvoren u mitraljesko gnijezdo. Sjeverni manastirski toranj skoro je porušen, da bi se neprijatelja otjeralo iz njega. Predvorje manastira sa iskopanim podzemnim bunkerima bili su smatrani neosvojivim. Medjuprostor – park manastira, koji je dijelio minsko polje od manastirskih

zidina, bio je sav iskopan rovovima i utvrđen. Dva protukolca štitili su svaki prolaz i onemogućili čišćenje postavljenih mina. Forsirali smo napad ispočetka samo sa dvije čete da bi na kraju u jurišu uzela učešća tri bataljona: drugi, treći i četvrti. Želja svih naših boraca bila je prodor pod svaku cijenu! Naša pješadija usprkos svojoj zaprečnoj vatri već prodire na liniju odbrane neprijatelja i ostavlja za sobom minska polja. I baš u tom momentu, kada je žestina borbe već bila dostigla vrhunac, pojavljuju se naši tenkovi kao čelične grdosije, ali ovog puta sa partizanskom petokrakom, uvukli su se u unutrašnjost manastirske obrane i počeli sa razaranjem. Pješadija u tom momentu bila je upravo bijesna. Po zaštitom naših tenkista prebacujemo se i već penjemo na zidine manastira. Moral i upornost neprijatelja sada već popušta, da se malo zatim pretvori u strah i bježanje. Napuštali su rov po rov, bunker po bunker, čišćeni su i izbacivani redom iz pojedinih zgrada manastirskog kompleksa. Borba je trajala svom žestinom 7. februara preko četiri sata, ali je završila onako kako se svršavaju sve borbe koje 26. započne. Završilo se pobjedom, a ostaci „Vražje divizije“, koji su nam pobjegli sa dalmatinskih otoka, našli su svoj grob pod zidinama ovog hercegovačkog samostana. Šest uobraženih njemačkih zvijeri sa šest šaraca tvrdoglavo i pakosno jurnuli su na nas da nas izbace iz manastira. Šest švapskih mitraljezaca sa pomoćnicima isto tako tvrdokorno pošli su jurišem da bi nas izbacili. Naš „Ljubušak“ – Ćazim učinio je kraj njihovoj tvrdoglavosti i zaustavio njihov bijes. Uzeo je svoj „Šarac“, raskoračio se i odapeo – mahnuvši „Šarcem“ s desna na lijevo. Ćazim – „Ljubušak“ učinio je kraj njihovoj uobraženosti i izliječio ih zauvijek. M.G. [35]

Na ove se događaje osvrnula i *Borba* koja je 8. veljače 1945. objavila uvodni članak naslovljen „Ustaški zlikovci u fratarskim mantijama“, u kojem se među ostalim kaže: „ Prema bosansko-hercegovačkim fratrima... naši borci i narodna vlast bila je prilično velikodušna. U posledne vreme njihovi zločini prešli su svaku granicu i meru, i praštanja više nema.“

[36]

Pandžić ukazuje da su prokazani „zlikovci“ don Ante Bakula, don Petar Perić i bosanski franjevac fra Viktor Slišković ubijeni još 1942. godine.

Isto glasilo ističe da je „Široki Brijeg jedno od najzloglasnijih ustaških uporišta u Hercegovini“ te da su „likvidiranjem ovog uporišta, jedinice Narodno-oslobodilačke vojske sveteći nevine žrtve naših naroda i kažnjavajući ratne zločince zadale težak udarac ostacima ustaša u Hercegovini“.

[37]

U Obavještajnome dnevnom pregledu načelniku OZN-e za Hrvatsku od 5. veljače 1945. ističe se da je pokušaj prodora Hrvatskih oružanih snaga iz Mostara prema Širokomu Brijegu bio „inspirisan i organizovan od Franjevaca iz Širokog Brijega. Po selima širene su parole: ‘Živjela ustaška sloboda. Smrt partizanima. Živio ustaški ustanak za oslobođenje’. Našim borcima pucano je u leđa. Uz ustaške snage učestvovalo je i oko 200 križara.“ [38] U dnevnome pregledu od 6. veljače također se navodi da je „nedavni neprijateljski ispad u zapadnoj Hercegovini imao širi vojnički i politički značaj, jer je uporedo organizovan od Franjevaca oružani ustanak naroda koji je, prema izvještaju VIII. korpusa, pucao sa svih strana na naše jedinice... Prema izvještaju Štaba mornarice gotovo sav narod na prostoru Široki Brijeg-Ljubuški-Čapljina-Mostar potpomagao je ustaše. Izvještaj kaže da je ova saradnja bila savršeno organizovana.“

[39]

O navodnim sudjelovanjima hercegovačkih fratara u borbama izvješćuje III. sekcija OZN-e Oblasti VIII. korpusa 5. ožujka 1945. ustvrdivši da su „naročito podršku za organizaciju UNS-a [

40]

i GESTAPO-a

[41]

na tamošnjem terenu imali od strane klera, koji je za nas predstavljao najaktivnijeg i najopasnijeg neprijatelja“. U nekim slučajevima uspjeli su se vezati u cilju prikupljanja podataka i sa našim vojnicima koji su boravili i operisali na tome sektoru... U među-vremenu i pozadina je bila potpuno organizirana za... „ustanak“, a kojim su rukovodili fratri tako da su u Ljubuškom počeli pucati na našu vojsku i ustanove još prije povlačenja i dolaska samog neprijatelja. Ponovnim dolaskom naših jedinica na taj sektor, veći dio stanovništva pobjegao je skupa sa neprijateljem u Mostar kojih je našim ulaskom u Mostar pohvatano oko 200 i predano na daljni postupak OZN-i za Hercegovinu.

[42]

Isto tako sa neprijateljima su pobjegli i fratri iz Humca i Čitluka. U Humcu ih je bilo 11 od kojih je 9 pobjeglo, a u Čitluku 10 koji su svi utekli sa neprijateljem. Detaljnije o fratrima kao i neke dokumente donijet će sobom drug p.pukovnik Bulović... Od „škripara“ su bili organizovane manje i veće diverzantske grupe, od kojih je bila najbrojnija i najaktivnija skupina pod rukovodstvom fratra Berte Dragičevića, koja je brojila 3-4 ljudi, a koja je u posljednjim borbama

uništena od strane naših jedinica. Fratar Berte Dragičević utekao je neprijatelju u Mostar, odakle se sa njim povukao. U borbama između Širokog Brijega i Mostara na položaju i u prolazu kroz naše jedinice, uhvaćen je od strane OZN-e III. brig.IX. div. Šestoškolac franjevačkog konvikta u Širokom Brijegu Mile Šimić, koji se je prethodno radi lakšeg prolaza bio obukao u žensku robu. Njegov zadatak bio je uhvatiti vezu između neprijatelja koji je držao front prema nama i „kamišara“ i „škripara“ u pozadini, kao i prikupiti podatke o našim snagama.

[\[43\]](#)

3 dio

---

35 M. Colić, *n. dj.*, str. 308.

[2] U ratnome izvješću Glavnoga štaba NOV-a i PO-a Hrvatske od 4. veljače 1945. navodi se da su se već 31. siječnja 1945. u Čapljini vodile ulične borbe. HR-HDA-1220, CK SKH, Ratno gradivo, kut. 14, KP-42-I/3044.

[3] Don Martina Krešića ubili su (prema jednoj verziji strijeljan je, a prema drugoj zaklan) partizani u Gabeli 3. veljače 1945. na brijegu gdje se nalazila župna crkva sv. Stjepana prvomučenika. Ljudi koji su ga pokopali strijeljani su nakon nekoliko dana. A. Baković, *n. dj.*, str. 360.

[4] Fra Petra Sesara partizani su odveli iz župnoga stana u Čapljini 4. veljače 1945., izudarali kundacima po glavi, vezali žicom, odveli preko Neretve i strijeljali. Pokopan je u rovu pokraj crkve. HR-HDA-1805, Zbirka preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama II. svjetskog rata i poraća 1942.-1967., 20.10.; A. Baković, *n. dj.*, str. 580., 739.; A. Marić, *n. dj.*, str. 14. – 15.

[5] Kao datum njezine smrti Baković navodi 2. veljače 1945., no vjerojatnije je da je riječ o 4. veljače kada se Čapljina nalazila pod kontrolom postrojba NOVJ-a. A. Baković, *n. dj.*, str. 944.

[6] The National Archives – London, FO 371/48911. Fra Bazilije Pandžić tvrdi da se „tada govo-rilo u izvjesnim krugovima da su svi fratri Širokog Brijega osuđeni na smrti samo zato što su fratri“. B. Pandžić, *n. dj.*, str. 31.

[7] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.

[8] Milan Rako – Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*, Split,

[9] *Isto*, str. 279.

[10] *Isto*, str. 282.

[11] Sibe Kvesić, *Dalmacija u NOB-i*, Zagreb, 1960., str. 718.; *XI. dalmatinska udarna moto-streljačka brigada*, [b. g.; b. mj.], str. 31.

[12] N. Anić, *n. dj.*, str. 61.

[13] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 275.

[14] B. Pandžić, *n. dj.*, str. 31. U Obavještajnome dnevnom pregledu upućenome 4. veljače 1945. načelniku OZN-e za Hrvatsku navedeno je da je „3.II. u Širokom Brijegu naša avijacija tukla samostan i duhansku stanicu, gdje su bile smještene jedinice 369. divizije. Bilo je mrtvih i ranjenih.“ HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.

[15] „Završne operacije za oslobođenje Hercegovine“, *Hercegovina u NOB-i*, str. 830.

[16] „Čišćenje“ sela Uzarići izvršio je 1. bataljun 3. brigade čiji je zadatak također bio presjeći odstupnicu kod mosta na Lištici kod Uzarića te pomoći u napredovanju 4. bataljuna koji se po izbijanju u Knešpolje trebao povezati s postrojbama 26. divizije i nastaviti čišćenje uz komunikaciju Knešpolje – Mostar do sela Dobrić radi povezivanja s 2. brigadom. M. Šalov, *Treća dalmatinska brigada*, Split, 1988., str. 420.

[17] G. Zovko, *Druga strana medalje*, str. 87. Zovko također navodi da su zarobljeni domobrani, koji su branili pristup mostu za Knešpolje, mučeni i bačeni u jame boksitnih rudnika na području Uzarića (*n. dj.*, str. 109.). Šalov tvrdi da se dio domobrana iz 1. bojne 2. gorskog zdruga predao 1. bataljunu 3. dalmatinske brigade. M. Šalov, *Treća dalmatinska brigada*, str. 421.

[18] U Uzarićima su ubijeni Mirko Hribar, Stojan Zovko, Ante Galić, Marko Čerkez, Marijan Primorac-Dalinović, Andrija Lovrić-Jukić, Stjepan Zovko, Stanko Lovrić-Barikić, Ivan Lo-vrić-Lovra, Pero Mandić Božo Lasić-Peraćkić. G. Zovko, *Druga strana medalje*, str. 99. – 105. O ekshumaciji u Knešpolju vidjeti glasilo *Stopama pobijenih*, god. III., br. 2 (5), Humac, srpanj – prosinac 2010., str. 9 i *Stopama pobijenih*, god. IV., br. 1(6), Široki Brijeg, siječanj – lipanj 2011., str. 4.

[19] U ratnome izvješću Glavnoga štaba NOV-a i PO-a Hrvatske od 7. veljače 1945. navodi se da je 7. veljače 1945. Čitluk zauzela „jedna hercegovačka divizija“. HR-HDA-1220, CK SKH, Ratno gradivo, kut. 14, KP-42-I/3080.

[20] U zaseoku Solde ubijeni su Božo Bošnjak, Ivan Soldo i Kajetan Tavzes, a u Dužici Marko Knezović, Ivan Knezović, Stanko Kvesić, Rade Šimić, Ivan Škrobo, Jakov Sopta i Jozo Ćorić. Među likvidiranim civilima bili su i Marijan Zovko, Adam Topić, Franjo Naletilić, Mirko Mandić, Toma Naletilić, Ivan Naletilić, Franjo Kožul, Mirko Kožul, Marko Mandić i Vinko Naletilić iz Širokoga Brijega. G. Zovko, *Druga strana medalje*, str. 112. – 113.

[21] *Isto*, str. 123.

[22] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 284.

[23] Karlo Rotim, *Žrtvoslov Širokog Brijega u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar, 2000., str. 197., 230. – 233.

[24] Boravak ove brigade na mjestu počinjenja zločina naznačenoga datuma potvrđuje i izjava pripadnice postrojbe Koviljke Marjanović, objavljene u zborniku *Druga dalmatinska proleterska brigada: Sjećanja boraca*, ur. Filip Jadrijević-Brajko, Split, 1989., str. 541.

[25] *Druga dalmatinska proleterska brigada*, str. 297. – 299.

[26] *Isto*, str. 286. Fra Bazilije Pandžić ističe da u samostanu nije bilo vojnika, a pripadnici Hrvat-skih oružanih snaga i Wehrmachta povukli su se dan ranije. B. Pandžić, *n. dj.*, str. 32.

[27] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 286.

[28] *Isto*, str. 287.; Jozo Tomašević-Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Humac – Zagreb, 2010., str. 172.

[29] Ivan Špika, *Ratna sjećanja i dnevnik borca II. dalmatinske brigade*, Zagreb, 1970., str. 152. Autor također navodi da je u Splitu 8. veljače posjetio pripadnike postrojbe ranjene upravo u Širokome Brijegu. *Isto*, str. 150.

[30] Krek navodi da su partizani proširili glasine kako su franjevci poginuli tijekom borbe te ističe da je riječ o očitoj laži koju potvrđuje činjenica da su franjevci ubijeni 8. veljače, odnosno deset sati po završetku borbā, a među ubijenima su bile i osobe koje se tijekom borbā uopće nisu nalazile u samostanu. The National Archives – London, FO 371/48911. HR-HDA-1805, Zbirka preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama II. svjetskog rata i poraća 1942.-1967., 37.11.

[31] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 287.

[32] *Dalmacija u NOB-i*, str. 718.

[33] Glasilo 11. dalmatinske brigade.

[34] Nečitko.

[35] M. Rako – S. Družijanić, *n. dj.*, str. 287. – 288.; *Glas štampe*, br. 6, 11. veljače 1945. , str. 3. *Glas štampe* u broju 12 od 25. ožujka 1945. objavljuje i svjedočanstvo spomenutoga Taslida Ćazima iz Ljubuškoga koji izjavljuje da „S mo na Širokom Brijegu svi bili oduševljeni, a na-ročito onda kada smo opazili naše tenkove. Prva četa koja je zauzimala samostan jurnula je na bunkere. Uh, što sam šišao iz stojećeg stava!“

[36] B. Pandžić, *n. dj.*, str. 33. – 34.; Milan Ilinić, „Operacija“ *Široki Brijeg*, <<http://www.pobijeni.info/userfiles/Operacija%20Siroki%20Brijeg.pdf>>, str. 73.

[37] M. Ilinić, *n. dj.*, str. 74. – 75. Slično *Glasi štampe* i *Borbi* piše i *Slobodna Dalmacija* u broju od 25. veljače 1945. u tekstu pod naslovom

”Fratarska mantija sakrivala je zločince i izdajice“. (Vidi: HR-HDA-1805, Zbirka preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama II. svjetskog rata i poraća 1942.-1967., 37.18)

[38] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.; Druga dalmatinska proleterska brigada, str. 295.

[39] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 2.47.

[40] Ustaška nadzorna služba.

[41] Geheime Staatspolizei (njemačka Državna tajna policija).

[42] Anić također ističe da se „velika skupina ustaša, oružnika, civila svih uzrasta i konfesija pokušala probiti prema Mostaru, ali je zarobljena i upućena prema Splitu“. N. Anić, *VIII. dalmatinski korpus*

...

, str. 61.

[43] HR-HDA-1491, OZN-a za Hrvatsku, 11.2.